

Recension

Tala en tanke: Om klarhet och nonsens i tänkande och kommunikation

Vincent F. Hendricks och Frederik Stjernfelt

Studentlitteratur 2010. 261 s. ISBN 978-91-44-05845-0

Vincent F. Hendricks och Frederik Stjernfelt, som båda representerar en yngre forskargeneration vid danska universitet, har var för sig redan gett ut en lång rad böcker om filosofi, semiotik, vetenskapsteori och idéhistoria. *Tala en tanke* dväljs i samma ämnessfär utan anspråk på unik analys eller ens fragment av nytänkande. Boken avser att fungera som uppslagsverk och lärobok för nya studenter, som i begynnelsen av sin utbildning vill leva upp till att det klart sagda är det klart tänkta. Syftet med den behändiga, lilla skriften – ett epitet som ”pocketbok” har väl sällan varit mer betecknande – kan gärna utsträckas till att ”vara på sin vakt mot oklart tänkande” och att ”rensa upp” i tankar och tal, enligt förordet.

Från första början fastslås att logiken är bokens grundsten, ”... läran om giltiga slutledningar ... inget annat”. Logiken blir genom åtskilliga partier så renodlad att det logiska symbolspråket närmast tränger undan det övligt syntaktiska textflödet. Även de gamla sanningsvärdestabellerna kommer till heders. Här är knappast något läge för synpunkter på innehållet. Det är som att recensera multiplikationstabellen eller en busstidtabell. Man kan möjligen efterlysa pedagogiskt färgglada kolumner och diverse grepp för att förfina formen.

Boken är indelad i tretton klart avgränsade kapitel. Första kapitlet behandlar utsagor, och då avses enbart deklarativa utsagor. Författarna använder sig av fem olika definitioner för att täcka de tre kategorierna av deklarativa utsagor: kontradiktoriska, tautologiska och kontingenta. Den första definitionen, bivalensprincipen, är den som används för att skilja kategorierna åt, medan var och en av de övriga är underordnade någon särskild kategori. Bivalensprincipen säger att sanning och falskhet är egenskaper hos deklarativa utsagor.

Här, liksom på flera andra ställen i läroboken, är framställningen långt ifrån så lättillgänglig och överskådlig som författarna låter påskina. De

lägger till en fjärde kategori utsagor – paradoxala – för att omgående visa att dessa inte alls hör hemma bland de deklarativa. Och inom ramen för en presentation av kontingenta utsagor uppenbarar sig plötsligt nya indelningsdimensioner, då syntetiska aposteriori- och analytiska apriori-utsagor granskas för att man därifrån ska lockas diskutera huruvida även syntetiska apriori-utsagor är möjliga. I synnerhet oerfarna studenter riskerar att avskräckas, om detta är hemvist för klarhet i tänkande och kommunikation.

I kapitlet som behandlar argument tycks någon grad av rättfärdigande vara av nöden, långt innan argumenten har uppnått giltighet och hållbarhet, och helst få positiv respons hos en meningsmotståndare. Finns det verkligen någon gräns för hur dåligt ett argument får vara? Ett argument som misslyckats med att utmana är väl lika fullt ett argument? Och varför ställs krav på opponentens omvändelse? Argumentet kan vara lika mycket argument, trots att opponenten ignorerar det.

När författarna hävdar att tvång och hot inte har med sanning och giltighet att göra är det åtminstone inte för mycket sagt. Studenterna som kastade sten efter Fichte använde inte dåliga argument, som han ansåg. De hade valt bort argumenteringsalternativet. Så gör även kriminella motorcykelgäng.

Bör man inte skilja mellan å ena sidan ad baculum-argument, vilka här sorterar under kapitelrubriken ”Felslut”, och å andra sidan reella hot samt stränga förhållningsorder? Om vicevärden, som i bokens exempel, sätter upp en skylt med texten ”Förbjudet att ha husdjur”, är det inte nödvändigtvis, som Hendricks/Stjernfelt tycks mena, ett hotfullt argument.

Hyresgästen lyder kanhända i högre grad hänvisningen till ett jämlikt försvarbart reglemente, inte minst för att det är smidigast för alla. Ungefär som att det är klokast att köra bil till höger, om det är högertrafik som gäller på vägarna. Det hindrar inte att hyresvärden kan ha allehanda bakomliggande argument för sin order, vilka i så fall uppenbaras när hyresgästen börjar ifrågasätta.

Flera exempel på felslut hittas i kampanjer som utnyttjar människors rädsla att förlora. En medlemsvärvare i facket propagerar med hjälp av en hotbild: Man kan bli illa behandlad av arbetsgivaren om man inte är medlem i facket. Visst är det här ett skolexempel på ett ad baculum-argument, men brister det i vare sig effektivitet eller vällovlighet? Det är ogörligt att inte sympatisera med medlemsvärvaren. Det är högst sannolikt att han har rätt i sina olycksprofetior, och det är renhårigt av honom att upplysa om detta. Ja, mer än så: fackets hela existens vilar på det fundamentet. Hur skulle han kunna låta bli att redovisa de konsekvenser han befarar och det trygghetssystem som motverkar den risken, det han känner till och representerar?

De argument som Hendricks/Stjernfelt kallar felslut må sakna logisk

giltighet men är ändå många gånger försvarbara och i än högre grad förståeliga och ursäktliga. Och stundom är felsluten andra än logiska. Många som låter sig styras av ad populum-argument gör det säkert omedvetet eller väljer att luta sig mot en tvivelaktig föreställning om vad ”alla” önskar. Och de diskvalificerade argumenten kan nog råka utöva inflytande i de finaste kretsar, även sådana som hyser filosofiska riktningar. Vad är positivismen annat än ett utbyggt, sofistikerat ad ignorantiam-argument?

Den läsare som plöjer igenom texten från början till slut, på det sätt man normalt inte läser en uppslagsbok, ska finna att den mest abstrakta logiken efter hand lämnar plats åt mer måleriskt presenterade tankegångar och kommunikationsmönster. I kapitel som behandlar metaforer, berättelser och retorik lossar författarna på stringensen och öppnar för en frikostigare tolkning av argumenteringens räckvidd. Argumenten blir minsann såväl försvarbara som förståeliga och ursäktliga.

Om fallbaserat resonerande inom juridik och läkarvetenskap heter det till exempel att ”sakområdet är så komplicerat att generella regler inte kan uttömma möjlighetsfältet”.

Om retoriken hävdas att den behöver gå långt utöver giltighetsgränsen för att bli effektiv. Nu sägs rent ut att giltighet inte är allt. Hendricks/Stjernfelt tycks bekänna sig till en nyretorik som utgör stöd för rationella argument. Den kan i sin moderna tappning hittas hos belgaren Chaim Perelman men härrör från Aristoteles, som fann att argument inte enbart vilar på förnuftet, logos, utan också på ethos och pathos.

Dessa senare kapitel torde te sig betydligt mer tilltalande än inledningskapitlens konventionella syllogismer för den genomsnittlige studenten. Utan denna vädring i garderoben kunde läroboken ha blivit parodisk.

Ett aningen annorlunda avsnitt i boken är annars det som resonerar kring diagram och kartor. Här finns konventioner som tillhandahåller tolkningskoder. Varje karta är en deduktion med premisser som bestäms av kartans användningsområde. Det deduktiva resonemanget utifrån en tunnelbanekarta är enbart praktiskt, i linje med kartans extremt enkla utformning. Här är topografiska mått överflödiga, och avstånd mellan de punkter som föreställer stationer är omöjliga att avgöra; det är inbördes ordning och riktning som är av intresse och bara det.

Charles Peirce, pragmatismens fader, ansåg att algebraiska uttryck och formaliserat logiskt språk var ”diagram” – avsedda att avläsas. Författarna till *Tala en tanke* säger inte emot honom. Diagrammen har alltid ett idealiserande drag som för tanken till Platons idévärld.

Men, som sagt, nu var det här tänkt som en tillämpbar lärobok för unga studenter.